

Současná role národní identity aneb proč (ne)stavíme památníky

Roman Klepetko

Abstract

The main goal of this study is to examine the relationship between Czech national identity and creation of places of memory. Particular goals are the assessment of the present role of the Czech national identity, determining the elements of the national identity and the assessment how important the building of memorials is nowadays. The study is based on the theoretical and analytic part. The first part summarizes the general knowledge of the topic. The second part is the analysis of the results of the own research. The quantitative research of the public opinion was focused on the Czech national identity and the creation of places of memory in Czech Republic.

Key words

Collective identity, national identity, Czech national identity, nation, nationalism, collective memory, place of memory.

Úvod

Identita je nedílnou součástí každého z nás. V moderních dějinách lidstva hraje významnou roli především fenomén národní identity, kterou lze v každodenním životě vnímat velmi intenzivně. Národní identitou jsme ovlivněni například při běžných konverzacích, když nakupujeme potraviny, ale také při výstavbě památníků a jejich vnímání v určitém čase a prostoru.

Mohlo by se zdát, že v současné době vyspělých technologií, kdy můžeme mít události a osobnosti tzv. velké historie stále na očích, je výstavba památníků zbytečná. Právě památníky mají za úkol uchovat vzpomínku a připomínat lidem to důležité, to, na co by se mělo vzpomínat a nezapomínat. Otázkou je, kdo určuje obsah této kulturní paměti. Asi nikdy, stejně jako v kterýchkoli jiných situacích, nepřijme celá společnost daný památník bez výhrad. Zejména díky médiím se zdá, že tomu tak je. Možná je to ale právě jejich role, že mají za úkol přinášet kontroverzní témata. Těžko si představit například novinový článek „*Nový památník v Karlových Varech se těší všeobecné oblibě*“.

Tato studie není mediální analýzou, ale dává si za úkol zjistit názor veřejného mínění. Některé z článků prezentujících nesouhlas s výstavbou konkrétních památníků, nesouhlas s odkazem, který nesou, nebo jejich formou však byly motivem k zaměření se na toto téma. Tato studie si klade za úkol zjistit, se kterými oblastmi by měla být výstavba památníků spo-

jena, případně s jakými konkrétními osobnostmi. Nedílnou součástí však je otázka potřeby tvorby památných míst v dnešní době. Ta je ovlivněna rovněž „stavem“ národní identity, se kterým je výstavba památníků spojena.

Teoreticko-metodologické zakotvení studie

Stěžejním cílem této studie je zjistit, jak se národní identita odráží v tvorbě tzv. míst paměti. Předkládaná studie přináší ucelenou představu veřejného mínění o současných aspektech národní identity i významu „míst paměti“ v dnešní době.

Pro získání odpovědi na stanovenou výzkumnou otázku byl využit převážně kvantitativní přístup formou dotazníkového šetření. Některé výsledky tohoto šetření byly dále podrobeny srovnání s již dříve provedeným výzkumem: „*Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie, který proběhl v letech 1995 a 2003*“.¹ Tato komparace přinesla vhled do vývoje české národní identity za posledních 18 let. Vzhledem k rozdílnosti obou výzkumů má však toto srovnání spíše informativní charakter, než aby bylo považováno za stěžejní výstup předkládané práce.

Národní identita jako forma kolektivní identity

Pojem identita má základ v latinském kořeni *idem*, což znamená „stejný“. „Stejnost“ lze ovšem určit až na základě porovnání s odlišnými, jedná se tedy zároveň o různost. Richard Jenkins uvádí, že „similarita“ a „diference“ jsou nezbytné pro definování identity.² Toto schéma dichotomizace mezi „My“ a „Oni“, které je možno sledovat v rámci celé společnosti, umožňuje vznik kolektivních identit, tedy ztotožnění se s danými skupinami. Základním předpokladem identity tedy je existence určitého kolektivu a současně vymezení se vůči druhým kolektivním identitám.

Kolektivní identitu, lze popsat jako imaginární společenský konstrukt, nevychází totiž z viditelné a hmatatelné skutečnosti. Kolektivní identita, čili „My“, je obraz, který si o sobě vytváří určitá skupina a s nímž se identifikují její příslušníci. Tento obraz je chápán jako odraz společenské příslušnosti v rámci určité kultury. Toto povědomí společenské příslušnosti se opírá o účast na společném vědění a společné paměti.³

Anthony Smith ve svém díle *National Identity* identitu vztahuje k územním celkům na různé úrovni. Tato sounáležitost s územím je jedním ze základních prvků kolektivní identi-

¹ VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B., *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*, s. 20

² JENKINS, R., *Social Identity*, s. 17

³ ASSMANN, J., *Kultura a paměť*, s. 117–123

ty. Těmi územními celky může být například obec, region, stát, či kontinent. Při konstrukci národní identity řadí Smith historické území národa na první místo, dalšími v pořadí pak jsou historické vzpomínky a společné mýty, společná kultura, zákony a hospodářství. Těmito prvky Smith definuje také samotný národ.⁴

Národ a nacionalismus

Pojem národ vznikl ve středověku. Ač jeho kořenem bývalo vždy latinské *natio*, jednotlivé překlady v evropských jazycích se mohly lišit. Kupříkladu anglické slovo *nation* v 18. století označovalo všechny obyvatele, které spojovala nadvláda jednoho panovníka, stejně tak tomu bylo i v případě francouzského ekvivalentu. V němčině však příslušníky národa spojovala kultura, jazyk a společná minulost. Pokud zůstaneme v českých zemích, objevuje se zde jako první definice národa podle Jana Ámose Komenského. Ten v ní kromě společného území, dějin a jazyka vyzdvihuje i lásku ke společné vlasti. V západní Evropě se tak etabloval občanský princip národa, který se shodoval se státní jednotkou bez ohledu na etnicitu/národnost jeho příslušníků. Ve střední a východní Evropě, tedy i v českých zemích nakonec zvítězil herderovský koncept, jenž slučoval národy s jazykem a tradicí. Tradiční pojetí národní identity bylo primordialistické, předpokládal se její pradávňý základ a objektivní existenci. První kdo tyto teze zpochybnil, byl např. Max Weber, který hovoří o subjektivním pocitu sounáležitosti příslušníků národa.⁵

„Pouze“ jako myšlenkovou představu vidí národ Benedict Anderson. *„Je to politické společenství vytvořené v představách – jako společenství ze své podstaty ohraničené a zároveň suverénní.“* Svoji tezi o pouhé představě obhajuje tím, že člověk si může pouze představovat příslušníky svého národa. Sami totiž nikdy nepoznají většinu ostatních příslušníků a ani o nich neuslyší. V jeho představách však stále přetrvává pocit sounáležitosti s nimi.⁶

Gellner, z jehož pojetí vzniku národa tato studie vychází, uvádí dvě provizorní definice národa. V první skupině dva lidé identifikují se stejným národem, *„když a jedině když sdílejí stejnou kulturu, přičemž kultura znamená soubor myšlenek a znaků a představ a způsobů chování a dorozumívání“*. Druhá skupina se pak identifikuje se stejným národem, *„když a jedině*

⁴ SMITH, Anthony David. *National Identity*. [online] University of Nevada Press, 1991. 226 stran. [citováno 20. 11. 2012]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books?id=bEAJbHB1XR8C>

⁵ HROCH, M., *Národy nejsou dílem náhody*, s. 16, 19

⁶ ANDERSON, B., *Představy o společenství*, s. 22–23

když dva lidé uznají jeden druhého za náležitího ke stejnému národu". Dodává však, že kultura a vůle nestačí. Národy totiž mohou být definovány právě až ve věku nacionalismu.⁷

Podle Gellnera je nacionalismus původně politický princip, který tvrdí, že politická a národní jednotka musí být shodné. Dále ho popisuje jako pocit hněvu, pokud je výše uvedený princip porušován, nebo hnutí, které je tím samým pocitem ovlivněno.⁸ Z jeho myšlenek však vyplývá, že jde právě o subjektivní pocit jedince. Tudíž je právě na něm, aby určil, kdy je v jeho očích národností princip opravdu porušen.

Již zmíněný věk nacionalismu je spojený s příchodem moderní průmyslové společnosti. K novodobým hospodářským a společenským změnám patřila proměna výrobního způsobu, rozšiřování trhu a zintenzivnění vzájemných obchodních vztahů. Díky tomu vznikaly nové společenské skupiny a vznik nových identit byl nutným doplňkem těchto změn.⁹ Až pohyb pracovních sil, existence centralizovaných politických jednotek a nástup byrokracie odhalily rozdíly při jednání s jinými skupinami. Platí tedy, že jedinec se dokázal se svoji kulturou identifikovat až při styku s jinými.¹⁰

Kolektivní paměť

Paměť je spjata nejen s tvorbou památníků, ale především s utvářením národa a jeho identity. Stejně jako identita je i paměť vždy spojena s nějakým kolektivem. Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními.¹¹ Kolektivní paměť náleží k určité skupině, z čehož lze odvodit, s jakou identitou se lze díky ní ztotožnit. Skupina, které náleží určitá vzpomínka, si uchovává svoji minulost. Tím vytváří svůj vlastní obraz, zdůrazňuje svoji odlišnost a díky této identifikaci mizí vnitřní rozdíly. To zaručuje vědomí o své identitě v průběhu času.¹²

„Místům paměti“ a tedy i památníkům se věnuje Pierre Nora. Uvádí, že pokud se jedná o tradice, není jim potřeba věnovat „místa paměti“. Ty mají stále místo v naší paměti, v našem vědomí. Pokud se však události stanou historií a postupně mizí z naší paměti, je potřeba vytvořit taková místa pro jejich připomenutí. „*Kdybychom ještě obývali svou paměť, nepotřebovali bychom jí zasvětit určitá místa.*“¹³ „Místa paměti“ tedy existují proto, že už

⁷ GELLNER, A., *Národy a nacionalismus*, s. 18, 66

⁸ GELLNER, A., *Národy a nacionalismus*, s. 12–14

⁹ THIESSOVÁ, A., *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*, s. 13

¹⁰ GELLNER, A., *Národy a nacionalismus*, s. 72

¹¹ HALBWACHS, M., *Kolektivní paměť*, s. 51

¹² ASSMANN, J., *Kultura a paměť*, s. 39–40

¹³ NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: Problematika míst*. [online] leden 2012. [citováno 23. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf

neexistují pomyslná prostředí paměti. V historii společnosti díky nim pak setrvává vědomí, které by jinak mohlo být zapomenuto.

Dotazníkové šetření

Dotazníkové šetření probíhalo od 10. do 20. února 2013 a základním souborem výzkumu jsou převážně občané ČR, kteří se nějakým způsobem identifikují s českou národní identitou. Dotazování se zúčastnilo 178 respondentů, z toho 101 žen (57 %) a 77 mužů (43%). Věk respondentů se pohyboval v intervalech od 18 – 24 let do 60 a více let. Vzhledem k šíření dotazníku v elektronické formě se ho zúčastnili převážně mladší lidé. Konkrétně to bylo 84 respondentů ve věku 18 – 24 let (47 %), 45 respondentů ve věku 25 – 34 let (25 %), dále 27 respondentů ve věku 35 – 44 let (15 %), 14 respondentů ve věku 45–60 let (9 %) a osm respondentů bylo starších 60 let (4 %).

Zúčastnění také byli dotazováni jak na místo bydliště, kde tráví většinu roku, tak na místo původu. 107 respondentů bydlí v Praze (60 %), 28 respondentů bydlí ve městě do 40 000 obyvatel (16 %), 26 respondentů označilo, že bydlí ve statutárním městě, tedy městě nad 40 000 obyvatel (15 %), 14 respondentů bydlí na vesnici (8 %) a zbývající tři respondenti přebývají v zahraničí (2 %). Nejvíce respondentů pak pochází z měst do 40 000 obyvatel, celkem 69 lidí (39 %), 54 respondentů pochází z Prahy (30 %), 33 respondentů vyrůstalo na vesnici (19 %) a 22 respondentů uvedlo, že pochází ze statutárních měst nad 40 000 obyvatel (12 %).

Posledním požadovaným sociodemografickým údajem bylo nejvyšší dokončené či právě probíhající vzdělání. 135 respondentů uvedlo vysokoškolské vzdělání (76 %), 36 respondentů středoškolské s maturitou (20 %), čtyři respondenti uvedli vzdělání na vyšší odborné škole (2 %), dva respondenti dosáhli pouze základního vzdělání (1 %) a jeden z dotazovaných byl středoškolského vzdělání bez maturity (1 %). Výzkumu se nezúčastnil žádný respondent s výučním listem.

Velmi vysoký počet vysokoškoláků byl mimo jiné způsoben uváděním i právě probíhajícího studia. Nejvíce z nich bylo ve věku 18–24 let, je tedy velmi pravděpodobné, že se jedná o studenty, zastoupeny byly ale i ostatní věkové skupiny¹⁴. Pokud porovnáme podíly vysokoškoláků v každém intervalu, téměř ve všech věkových skupinách tvoří vysokoškoláci většinu. V intervalu 18–24 let je 70% podíl vysokoškoláků, v intervalu 25–34 let je 91% podíl

¹⁴ Rozdělení četností respondentů, kteří uvedli nejvyšší dosažené či právě probíhající vysokoškolské studium: 59 respondentů ve věku 18–24 let (44 %), 40 respondentů ve věku 25–34 let (30 %), 21 respondentů ve věku 35–44 let (16 %), 11 respondentů ve věku 45–60 let (8 %) a čtyři respondenti starší 60 let (3 %).

vysokoškoláků, v intervalu 35–44 let je 81% podíl vysokoškoláků, v intervalu 45–60 let je jejich podíl 69 % a v intervalu starších 60 let tvoří vysokoškoláci polovinu dotázaných.

Národní hrdost

Většina dotazovaných uvedla, že jsou hrdými Čechy. Konkrétně s tímto tvrzením spíše souhlasilo 71 respondentů (40 %) a 56 respondentů s ním plně souhlasilo (31 %). 26 respondentů uvedlo, že neví (15 %). 19 respondentů spíše nesouhlasilo (11 %) a šest lidí plně nesouhlasilo s tím, že by byli hrdí, že jsou Češi (3 %).

V rámci tohoto tématu bylo také zjišťováno, v jakých oblastech jsou respondenti na český národ hrdí. Nejvíce jsou respondenti pyšní na vědu a výzkum (75 %), hned v závěsu se ale umístil sport (73 %). Dále se v pomyslném žebříčku umístila kultura (56 %), literatura (54 %) a umění (44 %). Následuje historie (35 %), vzdělávání (14 %), hospodářství (7 %) a nejméně jsou respondenti hrdí na českou politiku (2 %). Mezi dalšími vypsanými možnostmi byla po jednom respondentu uvedena například hudba, pivo, smysl pro humor nebo osobnost Václava Havla. Tři respondenti (2 %) nezaškrtli žádnou z výše uvedených možností, z toho jeden uvedl, že je hrdý pouze na české vojáky v zahraničních misích, další není hrdý v žádné oblasti a poslední respondent uvedl, že neuznává koncept národa, ale oceňuje schopné a inteligentní jedince.

Tyto oblasti, především tedy věda a výzkum, úspěchy českých sportovců a osobnost Václava Havla, vévodily v otázce národní hrdosti mezi respondenty dotazníkového šetření.

Kdo neskáče, není Čech!

Někteří respondenti také popsali konkrétní situace, během kterých vykazují národní hrdost. V zahraničí vyzdvihují kvalitu českého piva a snaží se zvýšit povědomí na o ČR. Někteří oceňují kolektivní družnost během sportovních utkání, jsou hrdí na sportovní úspěchy během olympijských her, v hokeji či tenise. Následují úspěchy ve vědě a výzkumu a oceňují se také kulturní památky. Z historických událostí se na první pozice dostalo období národního obrození a sametové revoluce, dále aktivity českého disentu a pokojné rozdělení ČSFR. Někdo pociťuje národní hrdost při znění chorálu *Ktož jsú boží bojovníci*, jiní jsou pyšní na české výrobky známé ve světě.

Dotázaní obecně vzhlíží k českým osobnostem, které se dokázaly prosadit ve světě, proslavit svoji vlast. V tomto ohledu stojí za zmínku konkrétní jména, které byla zmiňována: Karel IV., Přemysl Otakar II., Karel Hynek Mácha, Alfons Mucha, Emma Destinová, Antonín Dvořák, Bedřich Smetana, Otto Wichterle, Milan Kundera, František Kupka, Miloš Forman,

Karel Kachyňa, Antonín Holý, Václav Havel, Jaromír Jágr, Jan Kaplický nebo Eva Jiřičná, či čeští letci z druhé světové války a mnoho dalších.

Stydno je respondentům především za českou polickou scénu, za její obraz ve světě a chování politiků. Někteří se stydí za prezidenta, ať už Václava Klause nebo toho, který do úřadu ještě nenastoupil, Miloše Zemana. Propírána je také korupce, česká média nebo komunisté. Někteřím se nelíbí stav českého hospodářství, ale i to, že Češi dokážou prožívat s hrdostí svou národní identitu právě pouze při sportovních událostech. Sporadicky také byly zmíněny etnické čistky v poválečných letech, nebo okrádání turistů v Praze.

Národní hrdost po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie

Národní hrdostí se také zabýval výzkum *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*.¹⁵ Pokud by byla použita u vlastního výzkumu z roku 2013 stejná metodika jeho vyhodnocení při otázce na národní hrdost jako u výzkumu z roku 2003¹⁶, byla hrdost v roce 2003 na úrovni 1,92, zatímco výsledek vlastního výzkumu z roku 2013 je 2,06. Národní hrdost je tedy menší.

Vzhledem k nestejnorodosti výzkumu je v dalším srovnání oblastí, na které jsou Češi v průběhu let hrdí, použito pouze uvedení pořadí prvních nejvíce zmiňovaných možností z výčtu. Zatímco v roce 1995 byli Češi nejvíce hrdí na historii (91 %), umění a literaturu (85 %), výkony ve sportu (72 %) a výsledky vědy a techniky (60 %), v roce 2003 bylo pořadí následující: výkony ve sportu (89 %), historie (83 %), umění a literatura (82 %), výsledky vědy a techniky (68 %). Oproti minulým letům jsou ve vlastním výzkumu oblasti největší hrdosti sice stejné, jejich pořadí se ale proměnilo.

Teritoriální identita

V rámci posouzení české národní identity bylo důležité zjistit, v jakém pořadí se Češi identifikují s jednotlivými územními celky a na jakém místě se umístila právě Česká republika. Každému z vypsaných územních celků měli respondenti přidělit jedinečné pořadí od prvního do čtvrtého místa. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že na nejvyšším místě se umístila právě Česká republika s průměrným pořadím 2,055, následuje ji obec

¹⁵ VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B., *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*, s. 22

¹⁶ Respondent označí na škále (Rozhodně souhlasím = 1, ... , Rozhodně nesouhlasím = 5) odpověď na otázku, zda je hrdý(á) na to, že je Čech. Výsledkem je vážený aritmetický průměr.

s průměrným pořadím 2,271 a region s průměrným pořadím 2,657. Na posledním místě se umístila Evropa s průměrným pořadím 3,017.

Někteří se v zahraničí identifikují s Prahou, a to více než s Českou republikou, zejména se jedná o samotné Pražany. Naopak někteří zdůrazňují Českou republiku, aby zvýšili informovanost o této zemi ve světě. Obecně však většina respondentů v zahraničí nejvíce zmiňuje Českou republiku coby svoji rodnou zem, zatímco „doma“ se identifikují především s obcí, spíše pak s městy. Pražané však zdůrazňují, že pro ně region i obec splývá. Jinak záleží na tom, jak moc je v dané situaci místo původu známé. Pokud je obec v daném kontextu neznámá, identifikují se respondenti s krajem, či jiným regionálním uskupením. S evropanstvím se ale ztotožňuje málokdo, pouze jediný dotázaný zdůraznil, že se cítí jako český Evropan. Právě na kontextu vždy záleží, s Evropou jako kontinentem je možno se identifikovat spíše až při návštěvě jiného kontinentu. V rámci České republiky je pak na místě identifikace s menšími územními celky. A identifikace s rodnou zemí je běžná například při cestování po Evropě, ale zároveň také k vymezení sama sebe vůči cizincům a vytváření pocitu sounáležitosti s vlastním národem.

V obdobném výzkumu, který probíhal v letech 1995 a 2003 byli respondenti dotazováni pouze na vztah k městu, České republice nebo Evropě. V obou letech se objevovalo stejné pořadí: 1. Česká republika, 2. město, 3. Evropa.¹⁷ V tomto ohledu se zdá být rozložení teritoriální identity stále stejné a ani po vstupu ČR do Evropské unie se význam Evropy nezvýšil, ba dokonce tomu mohlo být vzhledem k vývoji EU a existenci českého euroskepticismu právě naopak.

Národní identita

V této části byl výzkum zaměřen na faktory, které podle respondentů určují příslušnost k českému národu, tedy prvky tvořící českou národní identitu. Každý mohl z výčtu možností vybrat více faktorů a také doplnit vlastní odpověď. Nejvíce určujícím prvkem je podle respondentů mateřský jazyk (76 %), dále pak společná historie a kultura (oboje po 64 %). Dalšími v pořadí jsou pocit sounáležitosti (60 %), národnost (55 %), a láska k vlasti (43 %). Shodně po 56 respondentech (31 %) vybralo občanství a území. S velkým odstupem se pak umístila barva pleti (4 %) a náboženství (3 %).

V roce 1995 Češi považovali za nejvíce důležité tyto prvky tvořící obraz českého národa: umět mluvit česky (95 %), cítit se Čechem/Češkou (93 %), respektovat politické instituce a zákony (85 %) a mít české občanství (85 %). V roce 2003 bylo pořadí nejdůležitějších

¹⁷ VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B., *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*, s. 20

ších prvků následující: umět mluvit česky (92 %), cítit se Čechem/Češkou (88 %), mít české občanství (88 %), žít v ČR většinu života (83 %).¹⁸

Ten nejdůležitější faktor – jazyk, hrál vždy významnou roli při formování českého národa. Tento vztah národa s jazykem formuloval v českém prostředí Josef Jungmann, podle kterého podpora vlastního národa musí nutně znamenat příklon k jazyku tohoto národa. Vycházel zde z jazykového nacionalismu Herdera. Jazykové otázky byly důležité právě během českého národního obrození, v ústavě Československé republiky pak bylo propojení národnosti a jazyka povýšeno na základní princip. Také po roce 1945 zůstala státní ideologií definice národa prostřednictvím jazyka. V dnešní ústavě se již žádné ustanovení ohledně státního jazyka neobjevuje.¹⁹

Češství – český národní charakter

Charakter národa slouží jako odlišující znak, díky němuž se jeho příslušníci vymezují vůči ostatním národům. Co je tedy pro český národ typické?

Pomocí asociačních otázek bylo zjišťováno jaká pozitivní a negativní vlastnost dotazovaným vyvstane na mysli jako první, když se řekne „Čech“. Mezi pozitivními vlastnostmi nejvíce respondentů zmínilo smysl pro humor (32x) a šikovnost nebo „zlaté české ručičky“ (24x). Dále byla zmíněna vynalézavost (17x), přátelskost (9x), muzikálnost (8x), pracovitost (7x), hrdost (6x) nebo družnost (5x). Sedm respondentů uvedlo, že Češi nemají žádnou pozitivní vlastnost a zbylých 66 dotazovaných uvedlo vlastnosti s četností menší než čtyři, například pohostinnost, vychytralost, ochotu nebo soutěživost.

Jako negativní vlastnost byla nejčastěji zmíněna závist (43x), následovala ji lenost (14x) a krádeže (13x). Češi jsou podle respondentů také nespokojení (10x), vychytralí (6x) a sobectví (5x). Mezi dalšími vlastnostmi s četností menší než čtyři byla zmíněna například nepoctivost, hamižnost, korupce, buranství, omezenost, negativismus nebo netolerance.

Obdobný výzkum proběhl také v letech 1990 a 1992. V obou letech byly nejčastějšími pozitivními vlastnostmi, které si Češi připisovali pracovitost, zručnost a smysl pro humor v tomto pořadí. Mezi negativními vlastnostmi pak v roce 1990 vévodily závist, sobectví a konformita v uvedeném pořadí a v roce 1992 se pomyslný žebříček proměnil takto: závist, vychytralost, konformita.²⁰ Je tedy patrné, že ty stejné autostereotypy, tedy zažité charakteristiky národa, se objevují již po více než dvě desetiletí.

¹⁸ VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B., *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*, s. 17

¹⁹ KOSCHMAL, W., NEKULA, M., ROGALL, J., *Češi a Němci*, s. 132

²⁰ HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ*, s. 82

Patriotismus, šovinismus

Většina dotazovaných uvedla, že by nechtěla být raději občanem jiné země než ČR, celkem to bylo 139 respondentů (78 %). Zbývajících 39 respondentů pak uvedlo, že by raději žili v jiné zemi, nejvíce pak v některém ze států západní Evropy. Nejčastěji například ve Velké Británii (13x), ve Švýcarsku (10x), v USA (6x), v Německu (5x) nebo v některé ze zemí Skandinávie (4x). Po dvou respondentech uvedlo Francii či Nizozemí a jednou bylo zmíněno Estonsko, Irsko, Maďarsko nebo Jižní Korea.²¹ S obdobným tvrzením, že by respondent „raději byl občanem ČR než kterékoliv jiné země na světě“ se v roce 1995 ztotožnilo 73 % dotázaných, v roce 2003 pak 69 %.²²

Respondenti měli dále určit, zda jsou Češi lepší nebo horší než ostatní národy.²³ Nejčastější odpověď byla, že toto hodnocení nelze provést. Tuto odpověď zvolilo 124 dotazovaných (70 %), 25 respondentů se pak přiklonilo k výroku, že Češi jsou o trochu lepší (14 %) a 22 respondentů si myslí, že jsou Češi o trochu horší než ostatní národy (12 %). Plně se pak k výroku, že jsou Češi horší, přiklonilo pět respondentů (3 %) a dva respondenti uvedli, že Češi jsou lepší než ostatní národy (1 %).

V dalším srovnání měli respondenti porovnat český národ s konkrétními národy sousedních států, tedy s Němci, Poláky, Rakušany a Slováky.²⁴ V tomto případě již zvolilo možnost „0“, že ani jeden z národů nelze srovnat, pouze 43 dotázaných (24 %). Nejlépe dopadli Němci s průměrným hodnocením 0,547. Za ně se na pomyslném žebříčku zařadili Rakušané s hodnocením 0,503. Jako spíše horší národ jsou vnímáni Slováci s průměrným hodnocením -0,387 a na posledním místě se umístili Poláci s hodnocením -0,464.

Význam tvorby „míst paměti“

Respondenti měli zhodnotit současný význam nejen výstavby památníků, pamětních desek ale obecně tvorby míst paměti, tedy také například pojmenovávání ulic, institucí a dalších objektů či vytváření institucí nesoucích odkaz osobnosti. Dotazování považují tento význam za spíše slabý. Tento fakt uvedlo 80 respondentů (45 %). Slabý význam označilo 45 respondentů (25 %) a 22 respondentů označilo na pětímístné škále prostřední neurčitou možnost (12 %). Stejně množství si pak myslí, že význam tvorby míst paměti je spíše silný a pouhých devět respondentů ho označilo za silný (5 %).

²¹ Někteří respondenti uváděli více než jednu zemi.

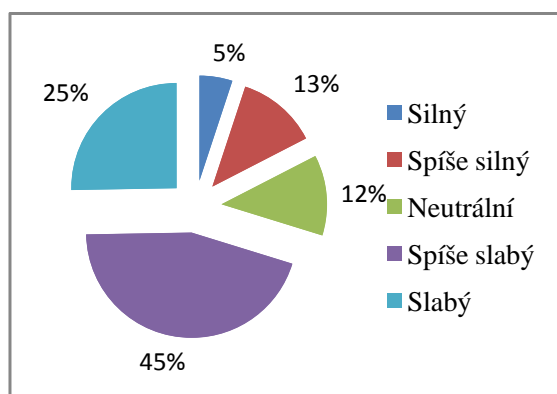
²² VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B., *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*, s. 27

²³ Na škále ((2) – (1) – (0) – (1) – (2)) měli respondenti vyznačit, ke kterému z výroků se nejvíce přiklánějí.

²⁴ Každému národu měl respondent dát ohodnocení na škále ((2) – (1) – (0) – (-1) – (-2)), kladné body pokud je podle něj zmíněný národ lepší a záporné, pokud horší.

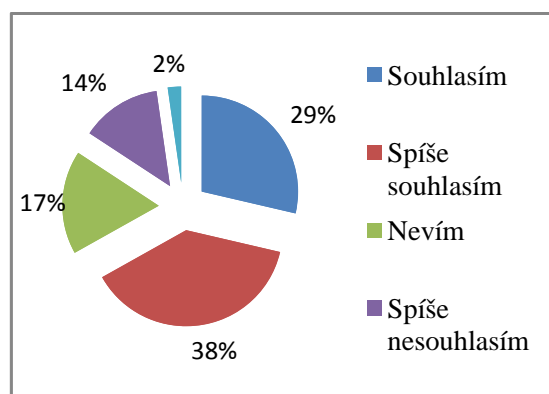
Obdobně měli respondenti zhodnotit, zda je pro ně osobně tvorba těchto míst v dnešní době důležitá. V tomto případě byl výsledek opačný. 68 respondentů uvedlo, že s tímto výrokem spíše souhlasí (38 %), plně s ním souhlasí 51 respondentů (29 %). 31 respondentů označilo odpověď „nevím“ (17 %). Spíše s tímto výrokem nesouhlasí 24 respondentů (13 %) a pouzí čtyři respondenti s ním nesouhlasí plně (2 %). Pro bližší ilustraci výsledku následuje jejich grafické vyobrazení.

Graf 1: Jaký má v dnešní době význam tvorba míst paměti?

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf 2: Je pro Vás tvorba míst paměti v dnešní době důležitá?

Zdroj: Vlastní výzkum

Historie magistra vitae aneb dějiny jsou učitelkou života

Ti, kteří považují tvorbu míst paměti za důležitou, nejčastěji uváděli, že je to důležité pro udržování povědomí o významných osobnostech a událostech. Stavění památníků můžeme také považovat za jakousi tradici, která stmeluje národ. Jedna z výpovědí zněla například takto: „*Jen tak je možné mít hrdost a utužovat vlastenectví.*“ Další z respondentů uvedl, že památníky jsou „*chrámy národa, které nám pomáhají v uvědomění si soudělosti*“. Byl však také zmíněn názor, že spíše než výstavba památníků, je postačující pojmenovávání objektů nesoucích odkaz osobnosti z vědy, kultury, apod.

Zastánci opačného názoru, tedy že pro ně tvorba „míst paměti“ není důležitá, nejčastěji uváděli, že v dnešní době informačních technologií nemá tvorba těchto míst již význam a je ekonomicky zatěžující.

Zájem o „místa paměti“

V rámci výzkumu bylo také zjišťováno povědomí o místech paměti, které lidé znají ze svého okolí. Zmiňované památníky byly spojené převážně s historickými událostmi, zejména

pak se světovými válkami. Respondenti si nejvíce vybavují „místa paměti“ spojená s druhou světovou válkou (byla zmíněna ve 40 % odpovědí). Jsou to místa spojená s oběťmi obou válek nebo se slavnými vojevůdci. Po druhé světové válce vyrostlo mnoho pomníků, více však těch, které připomínaly vděk osvobozující armádě, než těch, které byly věnovány obětem.²⁵

Mezi další uvedená historická období patří husitství, období komunismu nebo události roku 1989. Vedle vojevůdců byly vzpomenuty také další historické osobnosti, například vladaři, prezidenti nebo jiní politici, spisovatelé, hudební skladatelé a další umělci. V rámci svého okolí vnímají respondenti místa spojená s lokálními významnými osobnostmi, převážně rodáky. Takovými místy jsou nejrůznější památníky či pamětní desky připomínající místa narození nebo úmrtí slavných osobností. Zřídka byly zmíněny také upomínky povodní a dalších přírodních katastrof.

Letiště Václava Havla? Ano i ne.

Další otázky byly také zaměřeny na zájem dotazovaných o „místa paměti“. Respondenti odpovídali, zda vnímají některá „místa paměti“ pozitivně, tedy zda mají některá oblíbená, konkrétní místa, která se jim líbí. Plných 89 % respondentů (159x) uvedlo, že taková místa existují, ale jen 51 % z nich vypsalo konkrétní objekty (81x). Byly zmiňovány památníky obětí nebo hrdinů válek – Lidice, Ležáky, Terezín, Chrám svatých Cyrila a Metoděje připomínající operaci Anthropoid, památník holocaustu v Berlíně nebo Osvětim. Dále místa spojená s odkazem Jana Palacha nebo pomník obětem komunismu na pražském Újezdě. Oblíbena je rovněž Mohyla míru u Slavkova u Brna nebo památník 17. listopadu na Národní třídě. Dalšími význačnými místy v Praze jsou památník na Vítkově, Slavín na Vyšehradském hřbitově nebo kyvadlo na Letné. Spousta ze zmíněných míst má setkávací funkci, zejména pak pomník sv. Václava na Václavském náměstí. Vzpomínány byly Masarykovy sochy ať už na Hradčanském náměstí v Praze, v Brně před lékařskou fakultou nebo v rodném Hodoníně. Specifickými místy paměti pak jsou Karlova Univerzita, Letiště Václava Havla nebo rozhlasový pořad *Paměť národa*.

Stejně tak měli respondenti odpovědět, zda existují některá „místa paměti“, která vnímají negativně. Tuto možnost označilo 39 % respondentů (69x), z toho 57 % respondentů odpověď upřesnilo (39x). Mnoho pomníků je vnímáno kontroverzně, kromě zastánců má své odpůrce Letiště Václava Havla, pomník obětem komunismu na pražském Újezdě nebo Národní památník na Vítkově. Dalším mezi neoblíbenými pak je například památník v Letech nebo pomník sovětského maršála Koněva v pražské Bubenči. Je taktéž patrné, že nejen tvorba

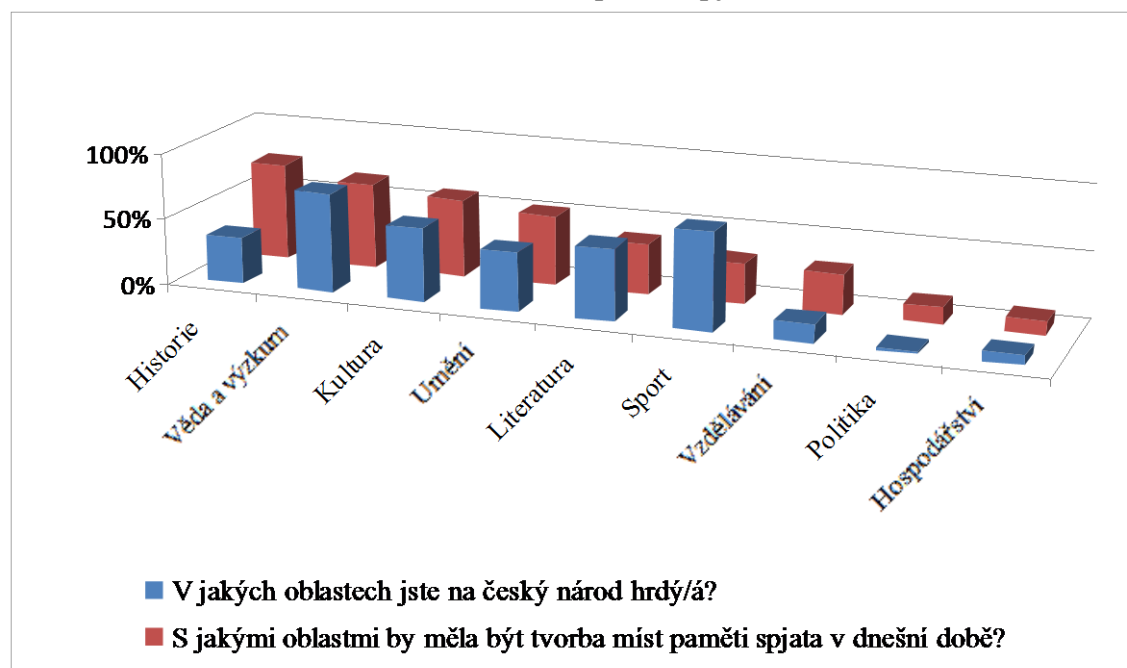
²⁵ PEKÁREK, Bohumil. *Paměť a politika*. [online] duben 2012. [citováno 21. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pekarek_1995_pamet_politika.pdf

ale i rušení památníků má vliv na paměť národa. Ač už na svém místě nestojí, stále žije v paměti respondentů neoblíbený Stalinův pomník na Letné.

Tvorba „míst paměti“ a zobrazení národní identity, nacionalismu

V analogii s otázkou dotazující se na oblast, ve kterých jsou respondenti na český národ hrdí, byli respondenti dotazováni, s jakými oblastmi by měla být tvorba míst paměti spojena. V obou případech byl použit stejný výčet možných odpovědí. Podle respondentů by měla být tvorba těchto míst v dnešní době spjata především s historií (74 %). Dalšími oblastmi jsou věda a výzkum (65 %), kultura (59 %), umění (53 %) a literatura (38 %), dále se umístil sport (31 %) a vzdělávání (30 %). Na samém chvostu pomyslného žebříčku je politika (13 %) a hospodářství (10 %). 12 respondentů (7 %) neuvvedlo žádnou z výše uvedených možností, což bylo odůvodněno tím, že nezáleží na oblasti, ale na konkrétním činu osobnosti nebo události.

Graf 3: Srovnání shody oblastí, na které jsou respondenti nejvíce hrdí a se kterými by měla být tvorba míst paměti spjata

Zdroj: vlastní výzkum

Největší rozdíly mezi hrdostí na danou oblast a jejím zobrazováním v „místech paměti“ jsou v historii a ve sportu. Zatímco na sport je hrdých 73 % dotazovaných, památníky pro sportovce by uvítalo 31 % dotazovaných. V případě historie je na ni hrdo pouze 35 % respondentů, 74 % respondentů si však myslí, že by právě s ní měla být spjata „místa paměti“.

Patrný rozdíl je rovněž ve vnímání politiky. V ostatních oblastech již rozdíly nejsou příliš markantní, zejména věda a výzkum je vyzdvihována v obou otázkách.

Václav Havel a „ti druzí“

Zúčastnění se v otevřené otázce mohli vyjádřit, pro které konkrétní osobnosti by uvítali vytvoření „místa paměti“. Tuto možnost využilo 57 respondentů (32 %). Nejvíce z nich (21 respondentů – 37 %) zmínilo Václava Havla. Dalšími významnými osobnostmi vycházejícími z tohoto průzkumu jsou hokejista Jaromír Jágr (7x), profesor Antonín Holý (6x), sir Nicholas Winton (6x), architekt Jan Kaplický (5x) nebo vynálezce Otto Wichterle (4x). Celkem bylo uvedeno 55 jmen, 49 z nich však jen jedním nebo dvěma respondenty. Za zmínku však stojí například Josef Toufar, Emil Zátopek, Ivan Hlinka, Jiřina Jirásková, Edvard Beneš nebo Jára Cimrman. Pomník by si také zasloužil sochař Otakar Švec, autor Stalinova pomníku nebo oběti „odsunu“ Němců po druhé světové válce. Mezi žijícími osobnostmi byli dále zmíněni například: Karel Gott, Věra Čáslavská, Miloš Forman nebo Zdeněk Svěrák.

„Místa paměti“ pro tyto osobnosti by měly mít převážně tradiční formu soch, bust nebo pamětních desek, objevily se ale i jiné nápady. Pro Jana Kaplického by to měla být knihovna, pro některé pak muzeum nebo alespoň stálá výstava s jejich odkazem. Oblíbenou formou tvorby „míst paměti“ je také pojmenování ulice, náměstí nebo různých objektů (koncertní sál, divadlo, restaurace).

Památníky nejen pro „našince“

„Místa paměti“ však kromě příslušníků vlastního národa bývají věnována i osobám z „cizích“ zemí. V jakých situacích by tomu tak mělo být, bylo otázkou pro respondenty. Takovými osobnostmi jsou vnímáni lidé, kteří hráli významnou roli v národní historii, zasloužili se o vznik státu, o jeho svobodu a měli přínos pro jeho obyvatele. Dalšími takovými mohou být významné osobnosti světové vědy nebo umění, které na českém území pobývaly nebo osobnosti světového formátu s českým původem. Příkladem jsou Cyril a Metoděj, Jan Lucemburský, Marie Terezie, Wolfgang Amadeus Mozart, Ronald Reagan, Winston Churchill nebo Madeleine Albright. Nejvíce vyzdvihovaným je sir Nicholas Winton.

Závěr

Stěžejním cílem této studie bylo zjistit, jaký je vztah české národní identity a tvorby „míst paměti“. Dílčími cíli pak bylo zhodnocení současné role české národní identity, prvků určujících českou národní identitu a významu výstavby památníků v dnešní době.

Národní identita je s národem vždy spjata, stejně tak ale vývoj národa v čase ovlivňuje vývoj dané národní identity. Tedy to, co v očích příslušníků národa dělá v dané epoše určitý národ národem, je vždy také tím, s čím se sami identifikují. Nejdůležitějším faktorem určujícím český národ a tedy i prvkem české národní identity je mateřský jazyk. Jen stěží lze tuto podmínku „bytí Čechem“ obejít. Dalšími faktory je vnímání společné kultury a historie, které je důležité především pro osobní identifikaci s národem. Důležitým prvkem identity je také národní charakter, ten určuje, které rysy jsou pro národ výjimečné, a je tím odlišitelný od ostatních národů. Češi se mohou pyšnit osobitým a výjimečným smyslem pro humor, bohužel je jim ale přímo z vlastních kruhů vytýkána závist.

Respondenti vykazují velkou národní hrdost. Pyšní jsou především na vědu a výzkum, sportovní úspěchy nebo osobnost Václava Havla. Naopak nejvíce stydno je jim za českou politickou scénu. Schopnost kolektivní soudružnosti Čechů při sportovních událostech je vnímána ambivalentně, stejně tak by se totiž měl národ stmelit i v jiných situacích. V rámci teritoriálních identit je právě ta národní nejvíce vyzdvihována.

Kolektiv, kterým je v tomto případě národ, si vytváří svou identitu, ale také svoji paměť. Pro vytváření národní identity je důležité udržovat povědomí o důležitých událostech a osobách a památníky tomu mohou být nápomocny. Jakožto „místa paměti“ jsou médiem pro kolektivní/národní paměť, zakořeňují události či osobnosti, které nemají být zapomenuty. V dnešní době již výstavba památníků klesá na významu, i když samotní respondenti uváděli, že pro ně osobně je důležitá. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že lidé mají o památníky zájem, jejich výstavba v dnešní době je však sporná. Proti ní stojí vyspělé informační technologie, které nabízí jiné formy uchovávání paměti, výstavba památníků tak může být považována za plýtvání finančními prostředky.

Zdá se tedy, že národní identita ani tak neovlivňuje tvorbu „míst paměti“, jako to může být způsobeno právě vyspělými technologiemi moderní doby. Hledají se tak nové formy těchto míst, nové formy uchovávání kolektivní paměti. To, co však národní identita ovlivňuje, je obsah těchto vzpomínek. „Místa paměti“ uchovávají paměť skupiny, a pokud je touto skupinou národ, je tedy zřejmé, že jejich obsahem budou ty vzpomínky, které jsou re/konstrukcí národní identity. Respondenti by tak uvítali výstavbu památníků pro významné české osobnosti, zejména pak pro Václava Havla. Rovněž chtějí formou „míst paměti“ připomínat českou historii a úspěchy ve vědě. Naopak ale památníky sportovcům navzdory jejich popularitě nejsou příliš vítané.

Seznam použitých zdrojů

- ANDERSON, B. *Představy o společenství*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2008. 274 stran. ISBN 978-80-246-1490-8
- ASSMANN, J. *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. 1. vydání. Praha: Prostor, 2001. 317 stran. ISBN 80-7260-051-6
- GELLNER, A. *Národy a nacionalismus*. 2. vydání. Praha: Hříbal, 1993. 158 stran. ISBN 80-901381-1-X
- HALBWACHS, M. *Kolektivní paměť*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 stran. ISBN 978-80-7419-016-2
- HOLÝ, L. *Malý český člověk a skvělý český národ: Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. 2. Vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. 233 stran. ISBN 978-80-7419-018-6
- HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 315 stran. ISBN 978-80-7419-010-0
- JENKINS, R. *Social Identity*. 3rd edition. New York: Routledge, 2008. 246 pages. ISBN 0-203-92741-9
- KOSCHMAL, W.; NEKULA, M.; ROGALL, J. *Češi a Němci: Dějiny – kultura – politika*. 2. vydání. Praha, Litomyšl: Paseka, 2002. 473 stran. ISBN 80-7185-482-4
- NORA, P. *Mezi pamětí a historií: Problematika míst*. [online] leden 2012. [citováno 23. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf
- PEKÁREK, B. *Paměť a politika*. [online] duben 2012. [citováno 21. 11. 2012]. Dostupné z: http://www.cefres.cz/IMG/pdf/pekarek_1995_pamet_politika.pdf
- SMITH, A., D. *National Identity*. [online] University of Nevada Press, 1991. 226 stran. [citováno 20. 11. 2012]. Dostupné z: <http://books.google.cz/books?id=bEAJbHBIXR8C>
- THIESSOVÁ, A. *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 263 stran. ISBN 978-80-7325-118-5
- VLACHOVÁ, K.; ŘEHÁKOVÁ, B. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. 1. vydání. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2004. 39 stran. ISBN 80-7330-066-4.